

ÖZBEKİSTAN’IN KALKIMMA MODELİ: SÜREKLİLİK, SÜRDÜREBİLİRLİK VE DEVAMLILIK (ANA İLKELER VE TEHLİKELER)

Prof. Dr. Nazokat KASYMOVA

Dünya Ekonomisi ve Diploması Üniversitesi, Özbekistan

Çev: Dr. Almagül İSİNA

Önemli strateji anlama sahip geniş Merkezi Asya bölgesinde güç ve denge sağlama, işbirliği için güçlü temeller oluşturma süreçlerinde Özbekistan belirgin rol üstlenmektedir. Söz konusu bölge real, potansiyel doğal ve hammadde kaynağı bakımından hem siyasi hem de ekonomik açıdan dünya haritasında günümüzde mühim bir yer kaplamaktadır.

Dünya pratiğinde de kanıtlandığı üzere, her devlet bağımsızlıklarını kazanmalarıyla kendi kalkınma modeli arayışına girer, yeni bir toplum inşa etmek için yeni bir model geliştirir.

“*Ülke*” veya “*ulus*” modelleri ulusal ekonominin bütünlüğünü oluşturan elementlerin toplamı veya “bu elementlerin sıkı bağı ve karşılıklı ilişkisini sağlayıcı bir mekanizma” şeklinde tanımlanabilir. Geniş anlamıyla ulus modeli sosyo- ekonomik ve iç politikaya yönelik karşılıklı ilişkileri kapsayıcı bir sistemdir. Bu sistem yasal, idari ve ekonomik (banka, kredi ve vergi) mekanizmaların yardımıyla ayarlanmaktadır. Sistemde sosyal davranış ve ilişki (dünya tanım, anlayış, yaşam, gelenek ve kültür) normları belirli bir etki yaratır.

Bir ülkenin inşasını hangi faktörlerin etkilediği konusunda farklı görüşler mevcuttur. Her halükarda önemli olan: model elementlerinin ilişkilerinin

verimli olarak düzenlenmesi ve onların karşılıklı ilişki mekanizmalarının oluşturulması, bir ulus devletinin sosyo-ekonomik ve siyasi kalkınmasının kilit parametrelerinin istikrarının muhafaza edilmesidir.

Kalkınma modelinin içeriğini değerlendirme ve mukayeseli model analizleri yapma kriterleri aşağıdakileri kapsamakta:

- özel mülkiyet şekillerinin ilişkileri;
- genelde ve özelde piyasa ortamı organizasyonlarının gelişme seviyesi ve şekilleri;
- ekonomi üzerindeki devletin etki sınırı ve yöntemleri;
- yürütülen ekonomi politikasının amaç ve araçları;
- finansman kaynak ve kapsamı, inovasyon mekanizması;
- ekonominin açıklık seviyesi, dinamiği, yapısı ve dış ekonomik ilişkilerin yönetilmesi.

Günümüz dünyasında“temiz” piyasa ekonomi modelleri bulunmamaktadır. Ve belli bir derecede devlet tarafından yapılan ayar, ulusal ekonominin çağdaş organizasyonun ve işleyişinin vazgeçilmez şartıdır.

Özbekistan 1991 yılında bağımsızlığını kazandığı andan itibaren demokratik hukuk devletini ve piyasa ekonomisine yönelik güçlü sosyal bir sivil toplumu inşa etme yolunu seçmiştir.

Bu yolun anlamı aşağıdaki *beş ilkeyle* formüle edilebilir:

- *Ekonominin ideolojisizleştirilmesi.* Ekonomi politikadan üstün ve onun iç dinamiğini oluşturmak zorundadır. Bilhassa bu gelecekteki kalkınma ve çağdaş ulusal ekonominin özünü oluşturmalıdır.
- *Esas reformcu devlet olmalıdır.* Devlet, reform sürecini halkın bütün kesiminin çıkarına bağlı olarak başlatmalı, kalkınma önceliklerini belirlemeli, ekonomide, devletin sosyal, toplumsal ve siyasal hayatında köklü değişim politikalarını devamlı ve daima geliştirerek, uygulamalıdır.
- *Yasanın üstünlüğü,* yenilenme ve gelişmişlik süreçlerinin tümü yasal temel üzerine inşa edilmelidir. Ancak bu durumda ekonomik reformlardan hissedilir sonuçlar elde edilebilir.

- *Güçlü bir sosyal politika-* demografik durum göz önünde tutulmak suretiyle- nüfusun yeni yaşam seviyesi, pazar ekonomisine geçiş insanların sosyal hayatlarının korunmasına yönelik sıkı önlemleri de beraberinde getirmelidir. Toplumsal ve siyasi istikrarın korunduğu piyasa ekonomisine doğru dinamik bir ilerleme ancak güçlü ve işlevsel bir sosyal koruma mekanizmasıyla mümkün olabilir;
- *Reformların sürekliliği ve sürdürülebilirliği-* yeni ekonomi ve piyasa ilişkilerinin inşası ölçülü, planlı ve aşamalı olarak gerçekleştirilmelidir.

SSCB'den miras kalan “yukarıdan kumandayla yönetilen”, verimsiz ve merkeziyetçi ekonomi sisteminden dinamik ve yabancı yatırım çekebilen, istihdam yaratabilen ve ekonomik büyüme sağlayabilen piyasa ekonomisine geçiş sürecinde Özbekistan, “şok terapisi” ve “kendi kendini düzenleyen piyasa” yöntemlerinin de içinde bulunduğu pek çok yöntemden vazgeçmiştir. “Özbek modeli” ekonomik krizin, bütün ekonomik ilişkilerin çökmesi ile işsizliğin doğurduğu sonuçları ortadan kaldırmaya yönelik olarak uygulanmıştır. Ayrıca bağımsız devletin yeniden canlanması, resmi kurumlarının kısa sürede inşası da burada etkili olmuştur. Bu model, devlet tarafından “reformlar reform yapmak için değil, halk için” ilkesine odaklanarak uygulanmış; çıkış noktası ise milli değerler ve gelenekler, tarihi gelişim şartları, inşa edilen yaşam tarzı, insanların dünya görüşü, real sosyo-ekonomik ve siyasi ortam olmuştur. Dolayısıyla, Özbekistan'daki reformların işleyen ekonominin real fırsatlarının, potansiyel imkanlarının ve halkın mantalitesinin göz önünde tutularak başlatıldığını belirtebiliriz.

Yürütülen reform aşamalarını veya Özbek Modelinin gelişim aşamasını iki önemli döneme ayırabiliriz:

- Güçlü ve ileri teknolojiye sahip sanayi, gelişmiş tarım ekonomisi ve esnek hizmet sektörü tarafından desteklenen sosyal odaklı piyasanın oluşturulması- 1991-2000 yılları;
- Ülkenin insan kaynaklarına yatırımı artırmak, sosyal alanı geliştirmek (eğitim, sağlık, mesleki hazırlık), yeni istihdam oluşturmak üzere ekonominin ana dallarına yatırımın genişletilmesi; geleceğe yönelik stratejik yatırımlara öncelik tanınması; verimli enerji ve çevre sorunlarının çözümüne olan yaklaşımın yeniden değerlendirilmesi; ekonominin tüm sektörleri için rekabet ortamının oluşturulması (2001'den günümüze kadar).

Birinci aşama acil ve ihtiyaç duyulan reformlar, ulusal devlet inşaa dönemi olmuşken, ikinci aşama ise ülkenin hızla yenilenme ve modernizasyon dönemi olmuştur.

Özbekistan kısa sürede tek taraflı hammaddeye dayalı, zayıf bir sanayi ve sosyal alt yapıya, Post- Sovyet genelinde kişi başına en düşük gelire sahip, ekonomide bir tek pamukta tekeli olan bir ülkeden bölgenin ekonomik ve politik alanda liderlerden biri haline gelmiştir. Buna paralel olarak dünya kamuoyundaki rolü ile yeri de değişmiştir.

Mevcut Özbek kalkınma modeli ile ilgili öngörü ve getiriler şunlar olabilir:

- Makro düzeyde devlet yönetimi ve mikro düzeyde piyasa düzenlemesi;
- Uygulanan reformlar sanayinin dengeli ve istikrarlı gelişimini, modernizasyon ve teknolojik anlamda yenilenmesini sağlayacaktır.
- Başta özel sektörün teşviki olmak üzere, makroekonomik, yapısal ve kurumsal yeniden inşaa alanında belli bir ilerleme gözlemlenmektedir.
- Demokratikleşme ve sivil toplum inşaa alanlarındaki reformların hacmi genişletilmekte.

2010 yılında önemli eklemelerin yapıldığı “Demokratik Reformları Derinleştirme ve Sivil Toplum İnşaa Konsepti “ devlet tarafından önerilmiştir.

Konsept, ülkenin modernizasyonu ile ilgili önceki reformların ussal devamı niteliğinde olup, devlet ile toplumun önünde yeni imkan kapısı açmıştır. Bu yüzden sistem değişikliğinin sürekliliği ve devamlılığı çağdaş kalkınmanın önemli şartlarını oluşturuyor. Belirtmek gerekiyor ki yeni çağdaş yaklaşıma veya sivil toplum kurumları ile devlet kurumları arasındaki sosyal ortaklık odaklı ve sosyo-ekonomik, politik hayatta yerel yönetimlerin rolünü güçlendiren “güçlü devletten güçlü topluma” ilkesine özel vurgu yapılmaktadır.

Özellikle, kuvvetler ayrılığı ilkesinin uygulanmasına, toplum ve devletin önünde duran hedeflere ulaşmada uyumlu işleyiş ve işbirliğine yönelik devlet iktidarını ve yönetimini demokratikleştirme konusunda sürdürülebilir, sistemli reformların devam etmesi icap etmektedir.

Konseptle ilgili olarak Özbekistan Anayasasının bazı maddelerine Oliy Meclis (Büyük Meclis) Yasama Kanadında fazla oy alan siyasi partinin Başbakan adayını önerme, Başbakanla ilgili veto, güven oylaması hakkını öngören

değişiklikler getirilmiş ve eklemeler yapılmıştır. Ayrıca sosyo- ekonomik kalkınmayla ve başka ilkesel bir dizi yeni düzenlemelerle ilgili güncel konularda Hükümet üyelerinin raporlarını dinlemek üzere Parlamente'ya yetki verilmesi de burada yer almıştır. Bu değişiklikler yasama, yürütme ve yargı organlarının gelecekteki reformlarına yasal zemin oluşturmaya, devlet ve siyasi yapıdaki Parlamente'nun önemi ve rolünün güçlenmesine yardımcı olacaktır.

Adli yargının demokratikleştirilmesine yönelik reformları derinleştirme çerçevesinde mahkemelerin bağımsızlığını ve otoritesini sağlama, mahkeme öncesi sorgu denetimini güçlendirme, "Habeas Corpus" kurumu uygulama alanını genişletme, hukuki yaptırım ve denetim organları sistemindeki verimli kontrol ve denge mekanizmasını oluşturma, çalışmalarının devamı öngörülmektedir.

Enformasyon alanını demokratikleştirmeye ve ifade/enformasyon özgürlüğünü sağlamaya ilgili reform konusunda geniş kapsamlı hedeflerin hayata geçirilmesi planlanmaktadır. Söz konusu hedefler arasında şunlar yer almaktadır: devlet idaresi ve yönetiminin şeffaflığını, kitle iletişim araçlarının bağımsızlığının güçlenmesini ve onların ekonomik anlamda bağımsızlığını sağlama, enformasyon alanında pazar mekanizmalarını ve çağdaş enformasyon ve iletişim teknolojilerini uygulama. Ayrıca, vatandaşların Anayasal hakkı olan ifade özgürlüğünün tam anlamında sağlanmasına yönelik bir dizi önlemler ve yürütülen reformların şeffaflığı da öngörülmektedir.

Konsepte uygun olarak, seçim sisteminin demokratikleştirilmesiyle, bağımsız seçim ve seçim yasalarının geliştirilmesiyle ilgili bir dizi düzenlemele- rin yapılması ve uygulanması da beklenmektedir.

Yasaların iyileştirilmesinde, sosyo-ekonomik programların hayata geçirilmesinde, nüfusun farklı tabakalarının hukuklarının, özgürlükleri ile çıkarlarının savunulmasında, sivil toplum enstitüleri, halkın kendi kendisini yönetme organları ve devlet yapıları arasındaki sosyal ortaklığın güçlendirilmesiyle ilgili yasalara itaati sağlama pratiğini kazandıracak bir dizi önlemler öngörülmektedir. Ayrıca, devlet iktidarı ve yönetiminin faaliyetleri üzerinde etkili sivil denetim mekanizmalarının oluşturulması da söz konusudur.

Ülkede yakın geçmişte kabul edilen yasa ve normatif (hüküm ifade eden) dokümanlar serbest girişimciliği garanti altına almakta, yeni KOBİ şekillerinin ve aile şirketlerinin hak ve sorumluluklarını genişletmektedir. Derin yapısal dönüşüme ve sanayiye çeşitlendirmeye yönelik uzun vadeli inovatif projeler

geliştirilmekte ve uygulanmakta; yabancı yatırım ve teknoloji çekme işi git-tikçe hız kazanmakta; ekonominin ihracata yönelik dallarının rekabet gücü za-manla gelişmekte. Devlet, yüksek teknolojiye dayalı “Navoi” Serbest Sanayi ve Ekonomi Bölgesinin (2008) ve doğrudan yabancı yatırım ve teknoloji çek-mek amaçlı “Angren” Özel Sanayi Bölgesinin oluşturulması için 100 milyon dolar harcamıştır. Günümüzde pamuk, maden ve enerji kaynakları Özbekistan ihracatının neredeyse yarısının fazlasına denk gelirken, araç gereçler ve teknik parçalar ulusal ihracatın yarısını oluşturmuştur.

Özbekistan’ın GSYH’si 3.5 kat artış sağlarken, real kazanç son yirmi yıl içinde 3.8 kat yükselmiştir.

2009-2012 yılları için hazırlanan Kriz Önleme Paketinin zamanlaması, uygunluğu ve yerindeliği küresel mali ve ekonomik krize karşı koyma ve onun negatif sonuçlarını ortadan kaldırmada büyük rol oynamıştır. Kriz Önleme Pa-ketinin öncelikleri aşağıdakiler olmuştur:

- Real ekonominin mali istikrarını koruma,
- İhracata yönelik işletmelere avantaj ve öncelik sağlama;
- Sanayiye modernleştirme, teknik ve teknolojik olarak yeniden donatma ve çeşitlendirme sayesinde masrafı azaltıcı ve karlılığı artırıcı önlemleri hayata geçirme;

Kriz Önleme Paketinin amacına ulaşmasında kapsamlı sosyal, altyapı ve ulaşım- iletişim alanlarıyla ilgili projeler önemli rol oynamıştır. Bu saye-de istihdam ve nüfusun gelirinde artış gözlenmiştir. 2009 yılında Özbekistan devleti 2009-2014 yılları için toplam maliyeti 42 milyar dolar olan 300’den fazla önemli teknolojik, teknik ve modernleştirme paketini kabul etmiştir. Söz konusu paket kapsamlı ulaşım ve iletişim projelerinin uygulanmasını, yeni modern işletmelerin açılmasını amaçlamaktadır. 2007 yılında ise Özbekistan Rekonstrüksiyon ve Kalkınma Fonu oluşturulmuş olup, sermayesi günümüzde 5 milyara yaklaşmıştır. Fonun esas amacı öncelikli olarak altyapı projelerini finanse etmek, ayrıca yabancı ortaklarla ekonominin esas sektörlerinin mo-dernleştirilmesi ve rekonstrüksiyonu ile ilgili gelecek vaat eden projelerde yer almaktır.

Geçtiğimiz günlerde Asya Kalkınma Bankası ile Özbekistan arasında 2012-2016 yılları için kabul edilen Stratejik Ortaklık 2020 yılına doğru yüksel ortalama gelir ülke statüsüne ulaşma amacını vurgulamaktadır.

Aynı zamanda belirtmek gerekiyor ki gündemde bir dizi öncelik arz eden konular da mevcuttur. Bunlar:

-Enformasyon alanı, eğitim, sosyal güvenlik, pazar ekonomisi, banka sektörü, kamu ihaleleri ve düzenleme süreçlerinin şeffaflığı, sınır ülkelerle ticarete resmi ve resmi olmayan engellerin kaldırılması, su kaynaklarını verimli kullanılması, milli üretimin artırılması, köy ekonomisindeki hizmetin geliştirilmesi, toplumdaki çıkarlar dengesinin oluşturulması.

Kaynaklar:

1. *Kariymov IY. Üzbekeystan na poroge XXI veka.- Taşkent, 1997g.* 2. *Kariymov IY. Üzbekeystan na poroge dostiyjeniyya nezaviysiymostiy.-Taşkent, 2011.*

3. *Weitz, Richard Uzbekistan's Economic Reforms and their Challenges (11/14/2012 issue of the CACI Analyst).*

4. *Materiyalı sovmestnom zasedaniyiy Zakonodatelnoy palati iy Senata Oliy Majlitsa Respiüblikiy Üzbekeystan, «Kontseptsiyya dalneyşego uwgluwblieniyya demokratiyşeskiyx reform iy formirovaniyya grajdanskogo obşçestva v strane»,-Taşkent, noyabr 2010g.*

5. *Antykriziysnaya programma Respiüblikiy Üzbekeystan, 2009-2012gg.*

6. *Programma RUwz. po realizatsiyiy vajneyşiyx proyektov modernizatsiyiy, texniyşeskogo iy texnologiyşeskogo perevoorüwjeniyya na 2009-2014gg*

